

Tisztelt felsőíri konferencia!

Képzeletünkben hatvan évet forgatunk vissza, emlékezünk 1956-ra, Magyarország szabadságküzdelmére, a hősökre, az áldozatokra, a lelkes vértanukra.

2016-ban az 1956 EMLÉKÉV kapcsán emlékezünk Nt. Sass Kálmán lelkészünkre, vértanunkra, az Érmellék Messiására.

Dübörögnek Illyés Gyula szavai:

Egy mondat a zsarnokságról - részlet

**„Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,
 nemcsak a vallató szobában,
 nemcsak az éjszakában,
 kiáltó ór a szavában,
 ott zsarnokság van...
nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös!...
 nemcsak a vallatásban
 ott van a vallomásban...
mert zsarnokság szól
lázból, harangozásból
 a papból, kinek gyónol,
 a prédikációból
 templom, parlament, kámpad:
 megannyi színpad.
mert ott áll,
eleve sírodnál,
ő mondja meg ki voltál, porod is neki szolgál.”**

Az emlékek elkábítják a józan, mindennapi keresztyén imánkat: „miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek...”

Ő biztos megbocsátott nekik: a bírónak, a börtönőrnek, a hamis tanúknak, a kivégzőknek, az embertelen elföldelőknek...

Megbocsátott, mert nemcsak hirdette vasárnaponként a szeretetet, a megbocsátást, de gyakorolta is, szereteteivel, családjával, környezetével, ellenségeivel szemben. Mégis az emberekben megfogalmazódik a mindennapok kérdése: Mikor jön el az idő, hogy az elkövetők bocsánatot kérjenek? Mikor

történik meg a rehabilitálás, az elkobzott vagyon megtérítése? Hisz a szenvedést, a kínokat, a megpróbáltatásokat, az alattomoságot oldja az idő, a fájdalmak enyhülnek, de az igazságtalanság megmarad, a félelmeket, álmatlan éjszakákat, a szorongásokat nem lehet kitörölni.

Sorstársa, munkatársa, a haláltól megszabadult Nt. Balaskó Vilmos szavait idézem, amely 1958. október hatodikán kimondott halálos ítélet hallatára született:

„Október 6-án a mártírok napján,
Első a harmincegy között,
Vezér az érmellékiek seregében,
Harmincegyet gyűjtöttek össze tizenhárom helyett,
Harmincegyet, hogy közöttük lehessen ő,
Hogy bizonyíthassák, hogy serege volt,
Hogy egy elveszen a harmincegy közül,
Bár mindegyik a maga vétkéért bűnhődött,
De mindegyikre jutott az „ártatlanok szenvedéséből”,
De mindegyik vétkét őreá veték,
Hogy ő legyen az egyetlen véres áldozat,
Az Érmellék szegény messiása!”

A román hatóságok, a Sziguranca szervezete, állandó megfigyelés alatt tartotta. 1942-ben tömören, szerényen így nyilatkozik állandó üldöztetéséről:

„ A románok főképpen külföldi kapcsolataim miatt állandó őrizet alatt tartottak. Gyakran nem hagyhattam el szolgálati helyemet. Alaptalan rágalomok folytán a románok gyakran állítottak törvényszék elé, ahonnan csak a bírák megvesztegetésével tudtam szabadságomat megmenteni és a büntetést elkerülni.”

1939. októberében letartóztatják és 1939. december 21-én, karácsony szent ünnepe előtt, kiutasítják a segédlelkésszel együtt Magyarországra. A királyi román hatóságok 1947. júliusában ismét letartóztatják és 1948. tavaszán szabadul a szamosújvári börtönből, ahol 11 személyt zsúfoltak össze egy cellába.

A gyülekezet, ha esténként hallotta a toronyból a tárogató hangját, örömmel vette tudomásul, hogy „Nagy baj nincs, mert itthon van a tiszteletes.” Ilyen körülmények között élt a család, s gyerekek, az egész gyülekezet. Ilyen lelki állapotban, nyomorgatásban dolgozott, készült a szolgálatokra Nt. Sass Kálmán. Munka volt bőven, hisz a gyülekezetet kellett erősíteni, összetartani, biztatni. A Nagytiszteletű úr meg is mutatta emberségét, magyar, református habitusát, kiváló szervező, közösségteremtő képességét.

Beiktatásán, 1936. szeptember 12-én, melyen Ft. Sulyok István, a Királyhágómelléki Egyházkerület püspöke szolgált, 1500 gyülekezeti tag vett részt, a díszebéden több mint 600 fő ebédelt. A vasárnapi istentiszteleteken teli templomnak prédikált, magas színvonalon, mély gondolatokat hirdetett, szókimondóan prédikált. Gyülekezete szerette, érezte, hogy a lelkipásztor a

gyülekezetéért van, éjjel-nappal szolgált, jó tanácsokat osztott, mezőgazdasági, pénzügyi, gazdálkodási, politikai kérdésekben. Igazi atyja volt az érmihályfalvaiaknak, a református gyülekezetnek.

Egyházi szolgálata mellett időt szakított egyéb társadalmi, politikai tevékenységekre is. Tagja volt az Erdélyi Ökumenikus Munkaközösség Királyhágómelléki Képviselői Bizottságának, szerepet vállalt a Magyar Népi Szövetség munkájában. Napi kapcsolatban volt a kisváros szellemi vezetőivel, értelmiségi rétegével, felekezetre való tekintet nélkül.

Érmihályfalván nevéhez fűződik a belmissziói szervezetek megalapítása, tevékenységük elindítása, megszervezése. A hét minden napján volt egy-egy alkalom, amikor a belmissziót végzők összejöttek, tevékenykedtek. Megszervezte a Nőszövetséget, a Leányegyletet, az Ifjúsági Keresztyén Egyesületet, a Dalárdát, a biblia-köröket.

Szívén viselte a fiú-iskola és a lány-iskola sorsát. Beiktatásakor avatták fel a két új tantermet, az újjáépített, felújított két fiú-iskolai tantermet és a felújított kántor-tanítói lakást a templom-kertben, a templom árnyékában. A renoválás során a főutcai református leány-iskola épületét is teljesen felújították. Hirdette és vallotta: „Elvész a nép, mely tudomány nélkül való”. Ezzel a címmel fogalmazta meg iskolatörténeti tanulmányát is, melyben a felekezeti oktatás és nevelés, az egyházi iskolák szerepét és fontosságát hangsúlyozta. 1937-ben szállt síkra a felekezeti iskolákért és kérte híveit, hogy bővítsék az iskolaépületek befogadóképességét. Szorgalmazására adományok gyűltek, kétkezi áldozatos munkával renoválták a régi egyházi épületeket, vezérelv volt: „Szerezz bölcsességet, szerezz eszességet!” (Péld.4,5.) Érmihályfalván már 1542-ben meggyökerezett a reformáció és amint lehetett, az 1500-as évek végén be is indították a református iskolai oktatást a gyermekek számára. 1658-tól név szerint is ismerjük azokat a rektorokat, akik a Debreceni Református Kollégiumból jöttek ide tanítani. Pontosan tudjuk, hogy 1830-ban 88 fiú és 85 leány iratkozott be Érmihályfalván református iskolába. 1910-ben pedig annyira megnőtt az iskolába járó gyerekek létszáma, hogy nem volt elég a református felekezeti iskola négy tanterme. Ebben az időben a lakosság 82 % református vallású volt. A 90%-ban reformátusokból álló közösségi tanács ekkor elutasította a református iskola bővítését. 1928-ban a meglévő négy tanterem mellé terveztek még két tanterem építését. Végül Sass Kálmán vezetésével elkezdődött a két tanterem felépítése, amelyet 1937-ben adtak át.

Jelenleg a gyülekezetnek hét rendbetett tanterme van, ezekben 2006- 2015 között két óvodai csoport és öt elemi református iskolai osztály működött 150 gyermekkel, amelyet az ateista többségű új városi vezetés megszüntetett. A termek most üresen állnak.

Sass Kálmánnak a napi küzdelmek mellett volt ideje írói munkásságát folytatni. Írásbeli hagyatéka jelentős és aprólékos feldolgozásra vár. Megtörtént a számbavétel, az írásbeli munkák felsorolása hosszú lenne, azok említem, amelyeket a közéletből száműztek kivégzése után, porosodnak és nyomtatásra várnak:

Ifjúsági munka nevelői munka
Belmisszió és egyesületek
Református káté (1935)
Tanterv az elemi iskolák számára
Önmagunk számbavétele
Légy példa a hívőknek
A Szent Istváni Magyarország kisebbségi kérdésének megoldása
Szegény Erdélyország (1940)
Az érmihályfalvaiak ősi harangja (1955)

Megszerezte Zichy Jenő, a Cabinet Noir egykori főnöke, teljes levéltárát. Ennek forráskiadványként való publikálását tartotta élete fő művének. Letartóztatása, kivégzése sajnos keresztül húzta terveit.

Tabéry Géza – Sass Kálmán levelesládája, 1943, Nagyvárad

A levelesládák a hírhedt munka vezetőjének Zichy Ferenc gróf korrespondenciáját tartalmazták 1848-49-es szabadságharc idejéből. A ládákból megtalálhatók Paskievics herceg levelei, Haynau tábornok levelei, Bémer László levelei.

Hasonló sorsra jutott az érmihályfalvai egyházközség levéltára, komoly dokumentumokkal. Mai napig fehér folt lett az évszázados reformátusság élete, munkássága, tervei.

Nt. Sass Kálmán 1957-58-as perének főbb vádpontjait említeném:

1. Sass Kálmán külföldi kapcsolatai, a peregrinusokat patronáló Welti családdal való kapcsolata...

Welti Henrik konzul és neje Berta asszony sokrétű tevékenysége a határöntúliak támogatásában, anyagi segítségnyújtásuk (Mezőtelegd, Királyhágómelléki Református Egyházkerület Székházának támogatása, lelkesi családok segélyezése, erdélyi diákok tanulmányútjainak a megszervezése, a pozsonyi és bécsi diákotthonok építése).

Sass Kálmán esetében ismételtelen nyilvánvaló lett a gonoszság: gonosz emberek az életrajzokat vádirattá gyúrták. Ahol zsarnokság van, ott semmi sem szent...!

Tófalvi Zoltán kutatásai alapján a legelképezhetőbb, hogy a szolgálatos fülek úgy vélték, hogy Weltiné repülőgépet bérelhetne a müncheni összeesküvésben részt vevő érmihályfalvi foglyok kiszabadítására...

2. A valóság az, hogy a hazugságos fantázia mesterségesen összebogozott szárait találta Tófalvi Zoltán a Securitate dossziéiban. A müncheni Szabad Európa Rádió léggömbbel szétszórt röpcéduláit Sass Kálmánéknál is megtalálták, a szekusok egy nemzetközi kémügyet akartak fabrikálni ahhoz, hogy egy nagy összeesküvés leleplezésének tűnjék munkálkodásuk.

3. Egy magyar besúgót zártak Sass Kálmán mellé cellájába, hogy bizalmába férkőzve faggassa ki Weltiékről. Az elhangzottak lettek volna a hazaárulás bizonyítékai.

4. A letartóztatás után, 1957. február 16-án már tudják a jelentők, hogy 1928-31 között bázeli és zürichi tanulmányi útja során szoros kapcsolatba került a konzullal, akinek Románia gazdasági helyzetéről folyamatosan információkat továbbított.

A svájci „kémtevékenységet” már 1952-től követték a besúgók. Bármennyire is bántalmazták, kábítószerezték, Sass Kálmán az utolsó szó jogán sem vallott Weltiék ellen, sőt fogadott szüleinek ismerte el őket.

Tisztelt hallgatóság!

Sass Kálmán munkássága, élete, lelkeszi pályája, magyar lelkülete, emberi jelleme mély nyomot hagyott az érmihályfalviak lelkében, a gyülekezet életén, az Érmellék magyarsága melletti elkötelezettségén, az elszakított részek hitbéli megmaradásában. Az eltelt 62 év alatt a gyülekezet megőrizte emlékét, hálával tekint Rá, ma is tartást ad a híveknek.

Az 1989-es temesvári események után minden alkalmat megragadtunk arra, hogy emlékezzünk mártírelkipásztorunkra, hogy gondoljunk rá Október 6-án, Október 23-án, december 2-án. Idős egyháztagek, akik Sass Kálmán idején konfirmáltak, akkori presbiterek, fiatalok, konfirmandusok bizonyosságot tesznek arról, hogy hazugságokkal, koholt rágalomokkal vádolták meg Őt. Sok besúgó embert emlegetnek mind a mai napig, akik lelkipásztoruk ellen vallottak, ki-ki pénzért, félelemből, megfélemlítés miatt, volt aki saját érvényesülése miatt.

A Presbitérium határozatában kimondta, hogy kezdeményezi rehabilitálását. A KREK Igazgatótanácsa és Közgyűlése is elhatározta, hogy kéri a néhai mártírelkipásztor rehabilitálását 2006-ban, 1956 50. évfordulóján.

1993. pünkösdjén emléktáblát avattunk a templom falán, a főbejáratnál.

Tíz évvel később, 2003. Reformáció emlékűnnepén, a teljesen felújított templom hálaadó istentiszteletén, a gyülekezet Sass Kálmán Emlékplakettet készíttetett, melyet a családnak és egyházi elöljáróknak ajándékozott.

Először 2006-ban volt Sass Kálmán Emlékkiállítás, majd 2014. okt. 4-én állandó kiállítást rendeztünk be az általa épített és róla elnevezett Sass Kálmán Emlékteremben, a családtól és a hívektől kapott fényképekből és dokumentumokból. 2006-ban egy helyi amatőr cseresznyefából mellszobrot faragott a kiállításhoz. Szintén az 50. évfordulón a Presbitérium 1956-os Emlékjelet állított a templom-kertben. A Presbitérium az 50. évforduló alkalmából kezdte el megjelentetni egyháztörténeti sorozatát az „Érmihályfalvai Református Ecclesia Füzetek”-et, melynek első kiadványa gyűjtemény-füzet IN MEMORIAM SASS KÁLMÁN, az Érmellék „Messiása”- Emlékeink- címmel. A hatvan oldalas füzet a 2006-tól elkezdett gyűjtőmunka révén 2008. dec. 7-én

jelent meg, a 2008-ig megjelent Sass Kálmánról szóló írásokat, emlékezéseket és összegyűjtött fényképeket tartalmazza.

2008. Október 6-án templomunkban, elítélésének 50. évfordulóján megemlékező beszédet mondott partiumi és erdélyi körútja során Orbán Viktor, a nemzet miniszterelnöke. 2008. december 7-én pedig kivégzésének ötvenedik évfordulóján emlékezett meg a gyülekezet néhai mártírelkipásztoráról, Ft. Tőkés László püspök úr és kerületi tisztségviselők közösségében, ekkor jelent meg az egyházközség kiadásában nem csak az előbb említett az Érmihályfalvai Református Ecclesia Füzetek sorozatban a Sass Kálmánról szóló emlékek, hanem reprint kiadásban, ötezer példányban, Sass Kálmán traktátusa is Református testvér, köszöntelek... címmel, melyet a „Méliusz” könyvkereskedés Debrecenben adott ki, 1947-ben.

2010. szeptember 12-én volt a visszakapott és teljesen felújított református leányiskola épületének avatási ünnepsége – a püspök igehirdetésével kezdődött-, mely egyben tanévnyitó istentisztelet is volt, hisz ekkor indult újra - az akkori városvezetéssel partneri szerződés alapján - a református elemi oktatás. Ez a gyülekezet történeti esemény és időpont jelzi leginkább azt, hogy Sass Kálmán szellemi öröksége alapján a jelenkor tovább építi a nemzetet, az egyházat, bibliás hittel és tiszta igaz hitre. Ennek emlékére jelent meg a Református Ecclesia Füzetek sorozat II. kiadványa, mely összefoglalja a református iskolatörténetet 2010-ig, a címe ez: Az érmihályfalvai református oktatás-nevelés története, mely szintén tartalmazza Sass Kálmán iskolaépítő és fenntartó erőfeszítésének tényeit és emlékeit.

2013. május 20-án, Pünkösdhétfőn emlékezett meg a nőszövetséget alapító Sass Kálmánról és feleségéről, Tőkés Máriáról újjáalakulásának 20. évfordulóján az Érmihályfalvai Pálfi Ágnes Gizella Református Nőszövetség. Ekkor jelent meg a Református Ecclesia Füzetek sorozat III. kiadványa, a nőszövetség történetét foglalja össze.

2013. Reformáció Ünnepeén tettük le a Sass Kálmán Emlékhely alapkövét, erre az alkalomra jelentette meg a Presbitérium 1000 példányban hasonmás kiadásban a Hitvallás éve jegyében SASS KÁLMÁN: REFORMÁTUS KÁTÉ c. 1935-ben Nagyváradon nyomtatott saját kátéját, amit később nem csak a mezőtelegdiek, de az érmelléki gyülekezetek is használtak a második világháború után is.

2014. okt. 5-én Sass Kálmán Emlékhelyet avattunk az új ravatalozó mellett, ahol a kegyelet virágait, koszorúit elhelyezhetjük. Kivégzésekor nem tudott sem családja, sem gyülekezte méltón búcsút venni tőle, ezért 2014.okt.4. este, az emlékkonferenciát követően, virrasztást tartottunk, amellyel elmaradt tisztességadásunkat pótoltuk. Október 23., nemzeti ünnepünk alkalmából minden évben koszorúzunk a templom-kertben is, emlékezünk a néhai lelkipásztorra és 1956 hőseire és mártírjaira.

Mártírelkipásztorunk születésének 110. évfordulóján, 2014-ben Sass Kálmán Emlékévet tartottunk, a Presbitérium Sass Kálmán Díjat alapított,

mellyel évenként kitüntetjük példamutató egyháztagjainkat és egy-egy kitűnő magaviseletű konfirmandus ifjút és leányt.

2016. április 17-én, születésnapjára, 42 gyülekezeti tag Szamosújvárra zarándokolt, hogy a gyülekezet, történetében először, szenvedéseinek és kivégzésének helyszínén imádkozzon, énekeljen valamint a hála és a tisztelet koszorúját elhelyezze jelképes sírjánál.

2016-ban Összetartozunk címmel emlékművet készítettünk az általa létrehozott zászlótartó köré. Megőriztük Sass Kálmán szellemiségét, üzentünk a településnek, a gyülekezetnek, hogy lélekben összetartozunk, egy a nemzet. I. (Szent) István – Légy becsületes – Sis honestus tanítása, a szabadságharcban élenjáró Bernáthfalvi Bernáth család jelképe, Trianonra emlékeztető Apponyi-ídézet kapott helyet az emlékműben, sőt az a sírkő is, amelyet Sass Kálmán készített saját kezűleg akkor, amikor a tiltás ellenére eltemette az idegen és ellenséges orosz hatalom által ejtőernyősökként ledobott és meghalt magyar ajkú partizán zászlóst és tizedest, még tíz társukkal. Az egyetlen túlélőt, Maléter Pált, később 1956-ban minisztert, saját áldozatkészséggel gyógyította, az anyaországba hazaszóktatta. Az emlékművet 2016. június 12-én avattuk fel.

Néhány idézet az idős emlékezőktől, amelyeket az Érmihályfalvi Református Ecclesia Füzetek 2008-ban megjelent kiadványában és az egyházközség Szél-Jegyzet c. gyülekezeti lap számaiban népszerűsítettünk:

„Ideje van a kövek egybegyűjtésének” – Préd. 3,5

„Ő a kor áldozata lett, az emberi gyűlöletkeltés áldozatává vált.” –K.Z.

„Boldog aki hitt, mert beteljesednek azok, amiket az Úr neki mondott” – Lk. 1,45

„Nemcsak mint pap tűnik ki egyéni kiválóságaival, hanem mint irodalmár és főként, mint régmúlt történelmi idők kutatója” –SZ.A.

„1950-ben konfirmáltam, az áldást ő adta: Légy hív mindhalálig és néked adom az életnek koronáját!-nem felejttem el soha.” -K.ZS.

“Vallásórára nem kellett küldeni bennünket, nagyon szerettünk menni magunktól, jó előadó volt a tiszteletes úr.” –H.G.

“Szigorú volt a tiszteletes úr.” – id. P.L.

“Első gyermekemet is ő keresztelte, de én nem voltam a templomban, akkor az volt a szokás, hogy a gyermeket már első hetes korában megkeresztelték.”- SZ.M.

“Sass Kálmán mindig jelen volt a nagy családi események alkalmából. Születésemkor meglátogatott az érmihályfalvi szülészeten, a “Zöld keresztben”. A gálospetri szülői házban négy generáció élt egy fedél alatt.” –dr. K.G.

“A református mivolt egyben magyar mivoltot is jelent. A kettő olyan szoros kapcsolatban van egymással, mint a test és a lélek az emberben, egyiknek léte a másik élete, az egyik megsemmisülése a másik halála.”- hirdette Sass Kálmán.

Ez az idézet fehér márványba arany betűkkel van bevésve a Bernáth József Református Iskola bejáratánál, 2010. szeptember 12-én került oda,

amikor a Presbitérium újra beindította a református elemi oktatás-nevelést elsőként az Érmelléken, az államosítás után 62 évvel. Az Aranykapu Református Óvodában, 1948 után 58 évvel, 2006. október 1-től, 1956. 50. évfordulóján, tizennyolc magyar kisgyermek abban a két tanteremben játszott, tanult, aludt, étkezett, melyet Sass Kálmán épített a református iskolásoknak 1937-ben, s melynek ünnepélyes felavatása (a református tanítók lakásával együtt) épp 1937. szeptember 12-én volt Dr. Szabó Lajos nagyváradi-réti lelkipásztor és Papszász Lajos egyházmegyei főgondnok szolgálatával.

“Sass Kálmánnak csak az volt a bűne, hogy magyar volt és keresztyén! Ezért kellett meghalnia, igaz vezetője volt rábízott népének.” – Dr. Fazekas Sándor Magyarország földművelésügyi minisztere, 2014. október 5, Érmihályfalva, református templom.

Nyugodjon békében! Emléke legyen áldott!

Kovács Zoltán
Érmihályfalvai Református Egyházközség főgondnoka